

הרב אוריאל בנר

חנוכת הבית – סעודת מצוה?

הנושא של חנוכת הבית שגור בפינו בהקשר של סעודה, לימוד ותפילות מיוחדות הנעשות בכניסה לבית חדש. לעניין זה יש ממשמעות עמוקה על פי מספר מקורות¹, אולם הוא דורש הסבר מבחן הלכתית כדי לברר מהו מקורו והאם מדובר בסעודת מצוה ?

מקור המושג חנוכת הבית ומשמעותו ההלכתית

נאמר בספר דברים (כ', ה) "זִדְבָּרוּ הַשְׁטָרִים אֶל הַעַם לְאַמְرֵךְ מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חָקֶשׁ וְלֹא חָנָכוּ יְלֹךְ וַיֵּשֶׁב לְבִתּוֹ פָּנִים בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֶר יְחִנְכָּנוּ". במשמעות שם מופיע דיינו של הנושא אשה (כ"ד, ה): "כִּי יַקְהֵחַ אִישׁ אֲשֶׁר חָקֶשׁ לֹא יַצֵּא בָּצָבָא וְלֹא יַעֲבֹר עַלְיוֹ לְכָל קֶבֶר נָקִי יְקַהֵחַ לְבִתּוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׁמַחַת אֲשֶׁר לְקַחַת".

הגמר בסוטה (מ"ג, א) דורשת מפסקוק זה שגם דיינו של החונך בית זהה: אלו שאין זין ממקומן: בנה בית וחנכו, נתע כרם וחלון, הנושא את ארוסתו, הכונס את יבמתו, שנא': (דברים כ"ד) נקי יהיה לbijתו שנה אחת, לביתו - זה ביתה, יהיה - זה כרמו, ושמחה את אשתו - זו אשתו, אשר לך - להביא את יבמתו, אין מספיקין (להם) מים ומזון ואין מתקנין את הדרכיהם.

פירושו של המושג חנוכת הבית

רש"ג פירש "ולא חנכו - לא ישב בו" וכן פרש"י: "ולא דר בו - חינוך לשון התחליה". הרמב"ם (*הלכות מלכים ז', יב-יג*) כתוב: בנה בית והשכירו לאחוריים והקדימים לו שכרו, הרי זה כמו שחנכו, נתן לו שכרו לאחרשנים עשר חדש, הרי הוא כמו שלא חנכו עדעתה. בנה ביתותנותן בו חפציו ינעל עליהם, אם היה צריך לבטל על שמירתן הרי זה כמו שחנכו והתחילה לישב בו, ואם אין צורך צרכיין לישב ולשומרן הרי זה כמו שלא חנכו. משמע מדבריו שchanocת הבית היא השימוש בו.

בתרגם יונתן מצאנו: "מן גְּבָרָא דִּי בְּנָא בִּיתָא סְדָףָא וְלֹא קָבָע בָּיה מְזוּזָא לְשֻׁכְלָלִיתִיהִי". כלומר: קביעת מזוזה. הרד"ק בספר השרשים ערך 'חנוך' כתוב: התחלת האכילה בבית חדש יקרא חינוך כמו שיקרא התחלת הלימוד בנוור ומנהג הוא שעושים סעודה ושמחה באכילה הראשונה שיأكلו בבית חדש ולפיכך אמר ולא חנכו ילק וישוב לבתו.

1 הרחבה בעניין אפשר למצוא בספר בנה ביתך כהלכה סימן כ"ב.

בספר השרשים לר' יונה בן ג'אנח: "ואיש אחר יחנכו - פירשו עשו בו סעודת חינוך הבית"

האם יש בחנוכת הבית מצוה, או עניין של מצוה?

לדעת רבינו יונתן בן עוזיאל (שבאנו לעיל) זו מצוה ושם קביעת מצוה. מה באשר לדעות האחרות? נראה שהדבר שניי בחלוקת: לדעת הרמב"ם בהלכות מלכים (ז', יד) כל הבונה בית או נוטע כרם בחוץ הארץ, איןו חוזר עליהן. מקור דבריו הוא בירושלמי (סוטה ח', ג): "יכל הבונה בית בחוץ הארץ יהא חוזר תלמוד לומר זלא חנכו" - את שמצוה לחנכו, יצא זה שאינו מצוה לחנכו".

מהו בדיקת "מעשה" המצוה? כיוון שלפי הרמב"ם במשמעותו 'חנכו' הכוונה להשתמש בו, מבוראת הכוונה שיש מצווה לישב את א"י. אם מדובר בבנייה של בית חדש מובן, אולם חז"ל למדו, וכן פסק הרמב"ם, שגם קינה היא בכלל המצווה. אם מדובר בקינה מגוי – ניחא, שהרי לדברי הגמרא (ח', ב) מותר לומר לגוי לכתוב שטר קניין של שדה אפילו בשבת. על הנאמר בגמרא שם "משום ישוב א"י", פירש רשי": "לגרש עובדי וכוכבים ולישב ישראל בה". אך מה באשר לקיןיה היהודי, הרי לא הוספה בקביניתך דבר לישוב הארץ? שמעתי הסבר בדברון לפיו בעקבות קניית בית הדיר הקודם צריך לדאוג לבית חדש, וזה חלק מישוב הארץ, ובלשונו של תלמיד חכם אחד: מدد התחלות הבניה, המשטנה כתוצאה ממהלכים כאלו, הוא חלק משמעותי ביישובה של א"י.

עפ"י זה כתוב בש"ת באර שבע (סימן ע):

נשאלתי מי שנדר שלא ילך לסעודת הרשות כי אם דוקא לסעודת מצוה

אם מותר לו לילך לסעודה שעושין לחינוך הבית או לא:

וזהו תשובי. נראה שיש לחלק בדבר אם הוא בארץ ישראל או נקרא סעודת מצוה אבל בחוץ הארץ נקרא סעודת הרשות וראייה מהא דגראסין בירושלמי סוטה פרק משוח מלחמה וז"ל יכול הבונה בית בחוץ הארץ חזר ת"ל ולא חנו את שמצוה לחנכו יצא זה שאינו מצוה לחנכו עכ"ל. כן פסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות מלכים.

חידוד עניין המצווה בישיבה בבית מצוי בתשובת אבני נזר (חלק יורה דעה

סימן שפ"ד) המבדיל בין יושב בבית בא"י לבין מקימים בו מצוות אחרות:

עניין חנוכת הבית שעושין. והמנחה העשotta בשבת. הנה בירושלמי (סוטה ל"ז, א) כתוב דבית שחזור עלייו מעורכי המלחמה דוקא בא"י ולא בחו"ל דין מצוה לחנכו. ויש לעיין כשישוב בו לסעודת שבת ושמחת יום טוב הלא מצוה הוא. וא"כ אם יבנה בית לשבת וו"ט יחזיר מעורכי המלחמה. ואין לומר לדשלבת וו"ט בלבד שחזור עראי. שהרי ביוםא (י', א) דلسכת כה"ג מחויב במצוותה אף דאיינו אלא לשבעה ימים וחשייב עראי

כדייתא ריש סוכה. מ"מ כיון דכהן גדול יושב בו בכל שנה חשיב קבוע. ה"ג כיון דכל שבת וו"ט יושב בו יחשב בית קבוע ויחזור עליו ערכיו המלחמה. וא"כ אף שבנה גם לימות החול וכי בשביל זה יגרע. וצ"ל דמ"מ אינו מצוה היישבה בו רק הסעודה והשמחה לא עצם היישבה בבית. האומנים כי בש"ע או"ח תק"ד ברמ"א דכינוי בית לאכול בו חשיב אוכל נפש עצמו ועי"ש ברשב"א ור"ג. אין כן דעת הירושלמי נדרים ריש פרק ד' דכלים שאוכל בהם לא חשיב אף מכシリין. והירושלמי לשיטתו ע"כ לא חשיב מצוה לחנכו. אך לדעת הרמ"א הנ"ל שפיר הוא מצוה בחינוך שבת ודוו"ק:

מצוות החנוכה וסעודת מצווה

אלא שמעבר להבנה של דעת הרמ"א יש בחנוכת הבית משום מצווה, לקביעה שהסעודה שעושים בכינסה לבית היא סעודת מצווה, אינו מובן מalone. לכן ממשיך ואומר ה"бар שבע":

וכי תימא נהי דחינווק הבית גופיה בארץ ישראל הוא מצוה מיהו הסעודה שעושין עליו מאן יימא שהוא מצוה. י"ל כבר כתוב נמווקי יוסף בפרק יש נוחלין על הא דתניא ר"א הגדלן אומר כיון שהגיע ט"ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה כו' וז"ל ומפני שבאותו יום היו משלימים ומשיכים המצוה היו עושים שמחה גדולה וכו' מכאן שהוא מנהג לשם בעניין מצוה עד שכשהשלימה עושים שמחה ומשתה וו"ט עפ"ל.

לכארה לפי ההשווואה לט"ו באב היה מקום לחפש מיד של סיום, אלא שמדקדוק לשונו של הנמווקי יוסף משמע שהסיום הוא השיא אך גם קודם לכך יש מנהג לשם בעניין של מצוה. ממשיך ש"ת/bar שבע ואומר:

ואני אוסיף נופך משלוי להביא עוד ראייה וסמך למנהג לשם בעניין מצוה לעשות סעודה, מהא דאיתא במדרש רביה בתחלת Shir השרים זיבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית' וג' א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה ע"כ. וכדייתא בפרק כל כתבי אמר אבי: תתי לי דכי חזינה צורבא מרבן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבן, וכדייתא ביום פרך בא לו וו"ט היה עושה כ"ג לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקדש וכolumbia רבים. כן נראה לי.

שייכותה של הסעודה למצווה מתחדשת בדברי הץ אליעזר (חלק י' סימן ל"ב):
המגן אברהם או"ח (סימן תקס"ח סק"ה), על הדין המובא שם בשו"ע
דהנorder לצום עשרה ימים באיזה יום שירצה והיה מתענה ביום אחד

מהם והוצרך לדבר מצוה או מפני כבוד אדם גדול הרי זה לוה ופורע יום אחר שחררי לא קבוע הימים בתחילת הנדר, כותב שם: דה"ה לסעודה ת"ח מיקריו הוצרך לדבר מצוה ולוה ופורע, ויסודו הוא מהגמ' הנ"ל דעתא דכל הננהנה מסעודה שת"ח שרווי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה, עי"ש, ויעוין במחצית השקל שכותב ע"ז דבר מתשובה חות יאיר סי' ע' נראה דס"ל דלא هو סעודת מצוה. וכשלעצמם נראה לי ג"כ סברא טובה לחלק בין סעודת מצוה של ברית מילה או של פדיון הבן או חנוכת בית בא"י, שmpsיקים, לסעודה ת"ח שנאמר שאין מפסיקים, והוא, משומם דבסעודה מילה, פדיון הבן, חנוכת בית בא"י, הרי עצם המצווה היא הסעודה, בכדי להרבב ולהדר את אלו המצאות, ולהודות לה' ברוב עם שיזיכהו לכך, יעוזן בי"ד סי' רס"ה סעיף י"ב ובביאור הגרא"א ס"ק מ"ז, ובסימן ש"ה סעיף י' ובביאור הגרא"א ס"ק ט"ז, וכן בירושלמי סוטה (פ"ח הלכה ד') לעניין מצות חנוכת הבית בא"י ובהගות ציון וירושלים, ואולי י"ל שזה נכון גם בהגדר של זה אליו ואנו התחנה לפניו למצות, ויעוין בשור"ת עין יצחק מהగאון ר"א מקאוונה ז"ל חאו"ח סימן ד' בדיין אי הדין זהה של התנהה לפניו למצות הוא מה"ת או מדרבנן עיין שם, ואcum"ל, ולכן מכיוון שעצם הסעודה בעצמה היא עצם המצווה שנזדמן לו זה מיקריו הוצרך לדבר מצוה ולוה ופורע יום אחר, אבל בסעודה ת"ח הרי אין עצם הסעודה כשהיא עצמה מן המצווה, ועיקר המצווה היא מה שעי"ז מתדקק לת"ח, והסעודה היא רק הגורמת לזה.

בשו"ת בית ישראל (לר"י הורביץ סימן נ"ח) הוכיח מלשון הרמב"ם הנ"ל: "דטעות ביד המון העם שחוшибין דחנוכת הבית היא להכניס אנשים להאכלם ולהשקיותם, וחושבין אותו לסעודה מצוה, ובכלל מצות-עשה מש"כ בתורהumi האיש אשר בנה בית ולא חנכו... דזהו חינוך מה שכתוב בתורה זו זה אינו, דמלשון רבינו לא מוכח להדייא אכילה ושתייה, רק נתן בו חפציו.

לאור האמור לעיל נראה שטעותם אינה מוחלטת, שכן אפשר שהבינו שאמנם המשוג חנוכת הבית לא כולל אכילה ושתייה, ואעפ"כ בתחילת השימוש יש משומם מצוה בא"י ולכן יש כאן סעודת מצוה כמוש"כ הבהיר שבע.

מנהג בני אדם ולא מצווה

אולם הרד"ק שהבאנו לעיל כתב: "ומנהג הוא שעושין סעודה ושמחה באכילה הראשונה שיأكلו בבית חדש", ומשמע לכוארה מדבריו שאין מצווה בחנוכת הבית. לחנוכת בית חדש, לשיטתו, יש חשיבות מבחינות הלכות מלכים

ומלחמותיהם אך לא מעבר לכך. דומה שהדברים מתאימים כאמור במדרש תנחותם פרשת בראשית (סימן ב'):

דמחייבין בית ישראל למינה ביום דשbetaה כד ברייה הקדוש ברוך הוא לעלמה ברייה בשיטת יומין ונח ביום דשbetaה, ברכיה וקדשיה כמוון דבנה ביתא וגמר לעביבתיה ועיביד יומא טבא כד אמרי אינשי כלול בתי, דכתיב וכי כלקים ביום השביעי וכו' יעוז'

בדברי המדרש תנחותם כתוב גם בשאלות (שאלותא א') ובלשון זה: דמחייבין בית ישראל למינה ביום דשbetaה כד ברייה קודשא בריך הוא לעלמה ברייה בשיטת יומין ונח ביום דשbetaה וברכיה וקדשיה כאינש דבני ביתא וכד מצבית ליה וגמר ליה לעביבתיה עיביד הילולא חד יומא כד אמרי אינשי הילול בתי וכו' .

בשות' צי' אליעזר (חלק כ' סימן לו) הביא מהספר דברי מלכיאל העරה מעניינת:

ובהעמק שאלת סק"ב מעיר דבתנחותם אי' כליל בתי דכתיב וכי וכו', וכותב דהינו הר יעוז'. אבל בשורת דברי מלכיאל ח"א סימן ג' סק"ו כותב על הערת העמק שאלת לשינוי הגירסה במדרש תנחותם ובשאלות, דנראה שלא פליגי ותרווייהו אמת, כי יש ב' שמחות, השמחה שנשלמה המלאכה, והב' שנכנס לדור בית ולהשתמש בו, וע"ז נקראו ב' השמות כלול בתי ולהלול בתי ע"ש מ"ש ביתר אריכות בזה.

מדובר בהערה זו על מנהג בני אדם, ולא על עניין של מצווה. דברים דומים מופיעים בספר תשב"ץ קטן (סימן ק"ע):

בחנוכה במשתאות לאכול זהו סעודות הרשות, כדאמרין במסכת שבת פרק ב מה מדליקין (דף כ"א) עושים י"ט להלל ולהודאה. ואומר מהר"ם ז"ל דוקא להלל ולהודאות אבל לא למשתה ולשמחה וכל שכן לחנוך הבית שהוא סעודת הרשות:

ועפ"י זה כתוב בים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ז' סימן לו : אבל סעודות חינוך הבית, בודאי הוא דרך ריעות. בפרט בעיר אוטם סעודות וחנוכים שעושין ההמון עכשו, הוא קלון, ורק לרעות הגרון בשחוק וקלות ראש. וכן מצאתי שפסק מהר"ם ... ומ"מ נראה, מי שהוא ירא אלקים, ורוצה לחנק ביתו בתורה ובמצוות וליתן שבך למקום אשר חננו, ולא הניח מתחילה לשותות בביתו, ולשחוק בו, ולנהוג קלות ראש. אלא מתחילה עושה סעודת לחנכו, ולומר בו דברי תורה, ולדרוש בו מעין המאורע. שפייר הוא סעודת מצווה. ועליו נאמר המקרא (שה"ש ה', א), "שתו ושכרו דודים", בימי המלואים (שהש"ר שם).

חשיבות להציג שמקנת המה"מ והם של שלמה יכולה להיות נכונה גם לדעת הרמב"ם, וכפי שראינו לעיל בשאלת הבאר שבע. אולם לפי המבוואר במדרש תנחותם ובשאלות מוסקנה זו מתבקשת ביותר עוז. יש לציין כי בש"ת אפרקסטא דעניא (חלק א' סימן קג) משתמש חידוש שגם המה"מ והם של שלמה יכולים להודיעו לדעת באר שבע בהקשר לחנוכת הבית בארץ ישראל: ולענין סעודת חנוכת הבית, עיין מ"א סימן תקס"ח סק"ה בשם רשות'ל אדם לא הניח תחלה לשתוות בביתו ולנהוג קלות ראש, רק שעשויה סעודה לחנכו תחלה לומר בו ד"ת ולדרosh בו מעין המאורע, והוא סעודת מצווה ע"ש. וכן כתוב בספר בל"י ובלגלוון מהרש"א י"ד סי' שצ"א ס"ב, ובס' יד אליהו בחלק כלליות ח' סק"ה כ' ז"ל מנהג העולם לעשות סעודה במבנה בית חדש, עיין ירושלמי סוטה פ"ח ה"ב דבחו"ל לאו מצווה היא בסעודה עכ"ל.

חנוכת הבית בחו"ל

לפי דעת הבאר שבע (הבנייה לפי דעת הרמב"ם) נראה לכואורה שرك סעודת חנוכת בית בא"י נחשבת לסעודת מצווה, לעומת זאת לדעת הרואים בכך מנהג מקובל אפשר שכך הוא המנהג גם בחו"ל, אך אין בכך עניין של מצווה. אמן יש שלמדו בדברי השאלות והמדרש תנחותם מתכוונים לכך שיש בכך מצווה או סעודת מצווה, אולם לכואורה אין בכך הכרה. בספר "על תמר" (על היירושלמי סוטה, עמוד רמ"ב) התלבט בכך וכתב:

לכואורה יש לדחות ולומר דהשאלות לא קאמר רק שנางו כן לעשותו יו"ט וקורין לו הילול בת"י אבל שייהיה זה מצות חכמים והסעודה תהיה סעודת מצווה לא שמעין... אולם בדברי השאלות שאומר וכך ברייה אכן ברייה קודשא בריך הוא לעלימה ברייה בשיטת יומי ונוח ביוםא בשבתא וברכיה וקדשיה כאינש דבני ביתא וכן מצבית ליה וגמר ליה לעיבידתיה עביד הילולא חד יומא כדאמרי אינשי הילול בת"י וכו' ע"ש. מעתה חינוך הבית בא למד ונמצא למד שאחרי שהקב"ה כביבול חינך עולמו כאשר עושים בני אדם בחנוכת הבית הרי חינוך הבית כבר מצווה, וכמו"ש בסנהדרין דף מ"ו גביה מדקבריה הקב"ה למשה לעומתו, לבן איש חי בש"ת תורה לשם (סימן תפ"ד) ברור שלדעת התנחותם והשאלות מדובר בסעודת מצווה:

גם משמע מהכא דאפילו אם עשה סעודת החנוך בחו"ל אין זו סעודת הרשות אלא בכלל סעודת מצווה מקריבאadam היא סעודת רשות לא הוא מದמין רז"ל עניין השבת אליה .. והנה הגאון מג"א ז"ל בס"י תקס"ח ס"ק ה' הביא מס' ב"ש דCHANOCHT HABAIT BA"Y HOI SUDOT MIZVAH ABEL LA

בח"ל..וכולים לא זכרו דברי השאלות הנז'adam היו זוכרים זה לא והוא
מחלקי בין א"י לח"ל וכן בתשב"ץ קטן סי' ק"ע אם היה זוכר זה לא
הוא כתב דחנוּ למשתה ושמחה הוא סעודת רשות

בספר ארץ צבי על מסכת שבת עמוד קע"ז (לרاء"צ פרומר הי"ד)
יש לישב המנהג שעושין חנוכת הבית גם בח"ל, דמה מצוה יש בדירת
חו"ל..יתכן לפמ"ש בתרגומים יונתן ..המזוזה חשיב חינוך לבית..דגם
הבית חשיב חפץ מצוה כיון דא"א למזוזה ללא בית ... על כן שפיר
חשיב סעודת מצוה מה שנכנס לדור בהבית דמזוזה חובת הדר ובזה
גומר מצות מזוזה

דברי הרב סיניadelr

בספר "אוריתא" י"ט (קפ"ז-ט) מבקשת הרב סיניadelr על דברי הבאר שבע
עליל שלכאורה מדובר רק בסיום מצוה? הוא מביא את דברי התנחומה ורוצה
לומר שהם רק בא"י עי"ש. וממשיך ואומר:
לאור הדברים הללו נ"ל שבפסקוק הנ"ל מזכורות שתי מצות, "מי האיש
אשר בנה בית חדש" - מצות בניית בית בא"י, "ולא חנכו" - מצוה לגור
בבית בא"י. ההוכחות המובאות בתשובתו של הבאר שבע מלמדות
שעם סיום קיום מצוה יש לעשות י"ט וסעודת, ע"כ צ"ל שהכוונה
לסיום מצות בניית בית, וזאת עליינו ללימוד מדובר רב אחאי גאון
המובאים במדרשי תנחומה הנ"ל. לעומת זאת לפי הרד"ק ... השמחה
והסעודה באות עקב תחילת קיום המצווה שהיא כאמור הכנסה לבית
חדש בא"י על מנת לגור בו, הנפקה מינה המעשית בין שתי דעתות אלו,
מה דיננו של אדם שבנה בית ואינו נכנס לגור בו, ודיננו של מי שקנה
בית שהוא בניוי כבר.

נסים בהתייחסות מעניןית המופיע בספר ש"ת אגרות משה (יראה דעה
ח' סימן קסא), אם כי יתכן שדבר זה אמר רק בח"ל):
ולגבי לאיזה סעודות אפשר להתר לאבל תוך י"ב חודש לילך, נראה
שבסעודה בר מצוה, כשהוא קרוב או ידיד כזה שמוכרח לילך, יכול,
ואם הוא בבייהם"ד אין צורך לצאת דהוי בפרהסיא, כשה בשבת
ומועדים. ולגבי סעודת חנוכה, מי שעשויה סעודת אין סעודת מצוה
לענין זה, ולכן אף אם עשויה אחד, אין האבל רשאי לילך, וגם לסעודות
אייזה האדרורי"ם בחנוכה אין לילך. ובסעודה חנוכת הבית, לאחר שלא
נהיגי כו"ע לעשות סעודת זו, אין רשאי לילך.